

SEHİR MÜZESİNDEKİ EYÜP İMALATI ESERLER

Yasemin MASARACI

1963 yılında İstanbul'da doğdu.

Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları bölümünden mezun oldu. Aynı bölümün Halı-Kilim-Eski Kumaş Desenleri Ana Sanat Dalından 1988 yılında yüksek lisans diploması aldı. Bir çok karma sergiye minyatür ve tezhip çalışmalarıyla katıldı. Bir süre desinatörlük, grafikerlik yaptı. 1991 yılından bu yana İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesinde belirli sürelerle yöneticilik ve danışmanlık yapmış, halen aynı müzede müze uzmanı olarak çalışmaktadır.

Çeşitli sempozyumlara bildirilerle katılmıştır.

ŞEHİR MÜZESİ

1939 yılından itibaren müzecilik çalışmalarına başlayan İstanbul Belediyesi Beyazıd medresesinde ilk müzesini kurmuş, 1945 yılında çeşitli bağışlarla ve satın alma yoluyla oluşturulan zengin koleksiyon Saraçhane’de bulunan Gazanferiğe medresesine taşınarak Belediye Müzesi adı ile hizmet vermiştir. 1988 yılından itibaren ise, bu gün bulunduğu Yıldız Sarayı Güzel sanatlar binasında tarihsel çevreye uyumlu çağdaş müzecilik kuralları ve yöntemleri doğrultusunda tasarlanmış yeni bir düzen içinde ziyaretçilerin ve bilim dünyasının yararına kullanımına sunulmuştur.

Şehir müzesinin koleksiyonu genellikle 18. ve 19. yüzyıl İstanbul yaşamına ait tarihsel ve etnografik eserlerden oluşmaktadır. Bunlar arasında ünlü hattatların yazı ve levhaları, İstanbul’un değişik esnaf guruplarına ait aletler, Beykoz camları, Tophane lüleleri, mühürler, tablolar gibi eserler bulunmaktadır. Bu koleksiyon arasında özel bir yere sahip olan bir bölüm ise, Eyüp’te imal edilmiş olan çömlekçi esnafına ait eserlerdir. Bu eserleri tanımlamaya geçmeden önce, çömlekçilik ve özellikle Eyüp Çömlekçiliğinin tarihini kısaca şöyle özetleyebiliriz.

EYÜP ÇÖMLEKÇİLİĞİ

Süzülmüş çamurdan yapılarak ve fırında pişirilerek sırlanan veya sırsız bırakılan toprak, tencere, tava, vazo, küp, testi, fincan, bardak gibi ev eşyaları çömlek olarak adlandırılmıştır.⁽¹⁾ Bunları yapan sanatkara veya satanlara çömlekçi denmektedir. Çömlekçilik çok eski bir el sanatıdır. Yeni Taş çağında kullanılmaya başlanmış daha sonra İ.Ö IV. binlerde Eski Tunç çağında çömlekçi çarkının bulunmasıyla da yapılan çömleklere biçim vermek kolaylaşmış ve toprak kaplar incelmıştır.

İstanbul’da çömlekçiliğin Roma ve Bizans dönemlerinde de olduğunu yapılan kazılarda bulunan örnekler bize göstermektedir.

İstanbul’daki çömlekçilerden bahseden Evliya Çelebi çömlekçiler ve çömlekçiler atarı(tüccarı) olarak iki guruptan söz eder.⁽²⁾

Çömlekçi dükkanları Beyazıd meydanı, Balat, Eyüp Zal Mahmut Paşa Camii yanı gibi

Resim 1-2; Çömlekçiler

İstanbul’un değişik semtlerinde bulunmaktaydı. Çömlekçiler ise Evliya Çelebi ve P.G. İnciciyana göre Eyüp çömlekçiler mahallesinde ve Boğazda Göksu’da bulunmaktaydı.⁽³⁾

Eyüp’te çarşının en yoğun olduğu bölgeyi camii çevresi oluşturmaktaydı. Dükkanların çoğu hem imalathane hem de satış olarak kullanılmaktaydı. Aynı tip malı üreten veya satan dükkanların bulunduğu sokaklar, arastalarda olduğu gibi o malın adıyla anılırdı. Çömlekçiler oyuncakçılar, yorgurtçular gibi.⁽⁴⁾

Dükkanların yanı sıra seyyar satıcılar tarafından satılan çömlekler (Resim 1, Resim 2) İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı kartpostal koleksiyonu.

Eyüp’te Deftardar civarında Balçık iskelesinin batısında kalan bölge Çömlekçiler mahallesi olarak adlandırılmıştı.

20.yy’ın başlarında İstanbul’da yapılan sigorta haritalarında ve 1934 yılı İstanbul şehir rehberinde Çömlekçiler, Çömlekçiler arkası ve Arpacı Hayrettin sokakları isimleri aynı şekilde geçmiştir.⁽⁵⁾

Eyüp’te çömlekçiliğin ne zaman başladığı tam olarak bilinmemektedir. Burada bulunan son atölyede 1936’da kapanmıştır.⁽⁶⁾

1630’larda Evliya Çelebi Haliç üzerinde Deftardar camisine kadar olan bölgeyi tasvirle burada çömlekçiler mahallesinde düzlükte bağlı bahçeli kat kat hoş manzaralı 1000 kadar evden bir çok saray ve bostanın varlığından söz etmenin yanı sıra, bu mahal-

1) Celal Esad Arseven , Sanat Ans. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul ,1975 ,C.1 , s.419

2)Filiz Yenişehirlioğlu, Çömlekçilik, Dünden Bugüne İstanbul Ans., Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994, C. 3, s.530

3)Yenişehirlioğlu, A.g.e, s. 531

4)Yenişehirlioğlu, A.g.e, s. 531.

5)Soyhan Cihat, Tekfur sarayı, çevresi, çinçiliği ve Eyüp çömlekçiliği, Eyüp Sultan sempozyumu 1.Eyüp Sultan Bld. Kültür yay., no:7, s.79

6)Yenişehirlioğlu , A.g.e , s. 532

7)Evliya Çelebi, Seyahatname 1.cilt (İstanbul, H,1314)

8)Eremya Çelebi Kömür-
ciyan,İstanbul Tarihi,XVII.Asır-
da İstanbul, İst.Ünv. Edb. Fak.
Yay.No.506, s.206

9)P.G.İnciciyan, Ter: Hrand
Andersyan, 18. Asırda İstan-
bul, İstanbul 1976, s.93

10)P.G.İnciciyan, Ag.e., not.
160

11)Necati Güngör, Türk Ya-
zarlarının Kaleminden, Bir
Hayal İstanbul, Milliyet
Yay.,s.37

lede cadde üzerinde 300 dükkanlı bir çarşı-
dan başka 250 çanak çömlekçi dükkanı var-
dı demektedir.⁽⁷⁾

Evliya Çelebi ve Eremya Çelebi Kömür-
ciyan'ın verdikleri bilgiye göre çömlek fırın-
ları ve atölyelerinde çanak çömlek, testi, ta-
bak ve yağ, bal, şarap, su kapları imal edilir-
di. Bundan başka her yaşta çocuk için türlü
türlü oyuncaklar yapılırdı.

Yine Evliya Çelebi ve Kömürciyan Çin
ve İznik çinisi kalitesinde olduğunu söyledi-
ği çanak çömleğin hammaddesinin Tiyn-i
Mahtum denilen bir toprak olduğunu ve içi-
ne ferahlık verdiğini belirtirler. Bu hammad-
de Eyüp civarında denizden çıkarılır yahut
Kağıthane, Sütluçe ve Sarıyer'den getirilirdi.
Bunları yapan öyle mahir ustalar vardı ki
yapmış oldukları testiyi elli kuruşa yaklaşık
(13 altın) satın alıp padişah ve vezirlere uzak
memleketlere hediye götürürlerdi.⁽⁸⁾

Bunların yanı sıra Eyüp ile Hasköy ara-
sındaki deniz dibinden çıkarılan kara balçık-
tan da kaplar yapıldığı kaydedilmiştir.

İnciciyan ise Çömlekçiler mahallesinden
bahsederken 40 imalathane olduğunu İstin-
ye ve Büyükdere tepelerinden getirilen kille
her türlü çömlek imal edilirdi, şeklindeki
açıklamasıyla bu mahallenin 18.yy'daki du-
rumunu bize aktarmaktadır.⁽⁹⁾

Sarraf Hovenesyan buralarda çalışanların
çoğunun Ermeni olduğunu belirtmiştir.⁽¹⁰⁾

Balıkhaneye Nazırı Ali Rıza Bey İstanbul
esnafı yazısında; Üçüncü Ahmet zama-
nında Tekfur sarayı civarında bir çini fabri-
kası kurulmuş olduğunu yakın zamanlarda-
da Eyüp civarındaki çömlekçi esnafından
bazıları soba çinileri yapmaya başlamışlardı.
Hatta çini sobalar yapan esnafın bir kaçı Sul-
tan Ahmet zamanında Yıldız'da açılan çini
fabrikasına alınmışlardı. Çok gelişmeye uy-
gun olan bu milli sanayimizi ileri götüreme-
dik teşvik ve himaye edemedik demek-
tedir.⁽¹¹⁾

1993 yılından beri Prof. Dr. Filiz Yenişe-
hirlioğlu başkanlığında Eyüp Çömlekçiler
mahallesinde yapılan yüzey araştırmaların-
da, yine 1996 yılı temmuz ayından başlayan
Prof. Dr.Örcün Barışta tarafından yürütülen
Saliha Sultan çeşmesi kazı ve yüzey araştı-
rmaları, Deftardar cad., Feshane cad. çömlek-
çiler çarşısı çevresinde sürdürülen yüzey
araştırmalarında da ulaşılan bilgi ve bulgu-
lar bizlere buradaki üretimin yoğunluğunu
göstermektedir. Bu çalışmalar daha önceki
sempozyumlarda anlatılmışlardı.

Burada İstanbul Büyükşehir Belediyesi
Şehir Müzesi koleksiyonunda bulunan Eyüp
imalatı eserler tanıtılmaya çalışılacaktır

Bu eserler kullanılan malzeme açısından
kırmızı ve beyaz renkli hamurlu olmak üze-
re iki guruba ayrılabilir.

Kırmızı renkli hamurdan yapılanlar:

TESTİ

(Resim 3) Env.No:1758

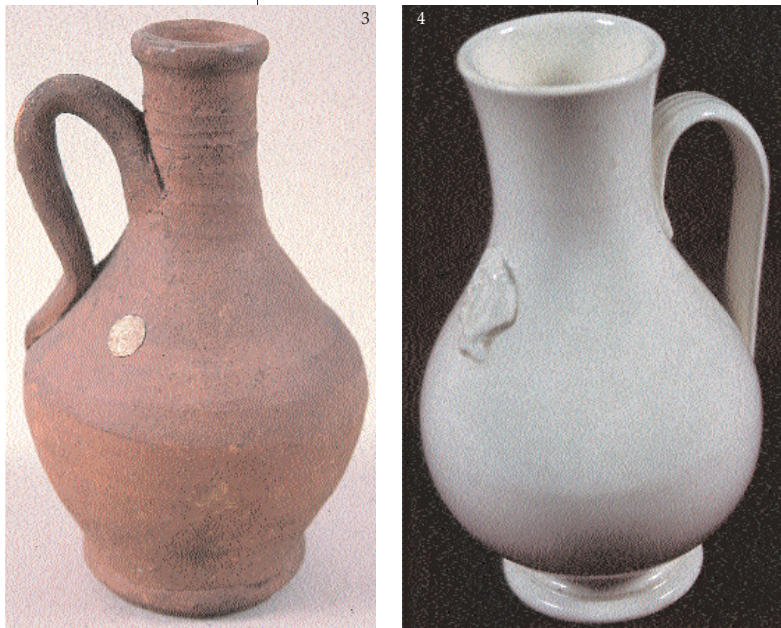
*Yükseklik: 16,5cm. Taban çapı:6cm.
Ağız çapı:3,5cm.*

Kırmızı renkli hamurdan yapılmış ve
sırsızdır. Şişkin gövdelidir. Uzun boyunlu-
dur. Tek kulbu bulunmaktadır.

Eyüp oyuncakçı olarak kullanılmış iki
adet testi, kırmızı hamurlu eserler arasında
yer almaktadırlar. Şehir Müzesi Env.no: 1757
kayıtlı bulunan testiler, kırmızı boya ile bo-
yanmışlar, üzerlerine sarı yıldızla çiçek ve
aynalı bezemeler yapılmıştır. Şişkin gövdeli
ve kulpludurlar.

*Beyaz renkli hamurdan yapılanlar ise
şöyle sıralanabilirler.*

Resim 3-4; Testi ve
Sürahi

SÜRAHİ

(Resim 4) Env. No:3271

Yükseklik:17,2cm. Taban çapı: 6cm. Ağız çapı: 5,3cm.

Beyaz hamurun üzeri beyaz astar boya boyanmış, renksiz (şeffaf) sırla sırlanmıştır. Armudi gövdelidir. Pedestal ayaklı ve kulp-ludur. Kulbun gövdeye birleştiği yerler bitkisel motiflidir. Kulbun üzeri yivlidir ve karşısında, gövde üzerinde kabartma olarak yapılmış stilize (yaprağa benzer) bitkisel küçük bir motif yer almaktadır.

SÜRAHİ

(Resim 5) Env. No:3273

Yükseklik: 16cm. Taban çapı: 5cm. Ağız çapı: 4,6cm

Beyaz astar boya üzerine renksiz sırla sırlanmıştır. Kulbunun üzeri yivlidir. Kapak üzerinde, boyunda, gövdenin üst kısmında minik dairelerin yanyana sıralanmasından oluşmuş ince bordür süsleme göze çarpar.

SÜRAHİ

(Resim 6) Env. No: 3272

Yükseklik:23cm. Taban çapı:5,8cm Ağız çapı:5cm

Armudi gövdelidir. Pedestal ayaklı, silindir boyunludur. Çan biçimli kapağı bulunmaktadır. Gözeneksiz, sık, beyaz renkli hamurun üzeri beyaz astar boya ile boyanmış, renksiz sırla sırlanmıştır. Üzeri yivli olan kulbunun gövdeye birleştiği yerler ise bitkisel motiflidir.

SÜRAHİ

(Resim 7) Env. No:3274

Yük:20 cm. Taban çapı:3,6cm. Ağız çapı:6,8cm.

Genellikle sade , yalın örneklerin yanı sıra daha süslü bir örnek. Şişkin gövdelidir. Yuvarlak pedestal ayağı ve üç kıvrımlı parçadan oluşan kulbu vardır. Gaga ağızlıdır. Gövde üzerinde boyuna yapılmış yivler bulunmaktadır. Kapak tutamağı gül ve yaprak formundadır. Kapağın üzerinde yine küçük bir kıvrım dal görülmektedir. Son dönemlerde porselenden yapılmış aşurelik olarak adlandırılan eserlerle aynı formda yalnız boyut olarak onlardan ufaktır.

5

6

FİNCAN

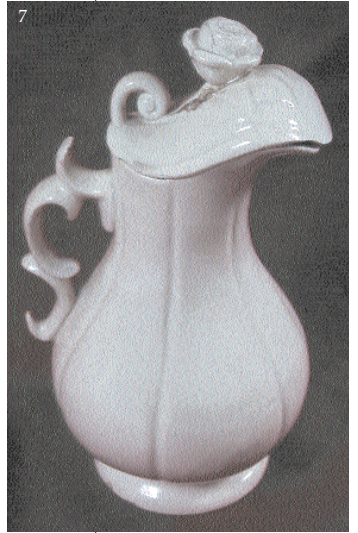
(Resim 8) Env. No:3276

Yük: 4,8cm. Taban çapı:3,6cm. Ağız çapı:6,8cm.

Beyaz hamurdan yapılmış, Beyaz astar boya üzerine renksiz sırla sırlanmışlardır. Fincanların sapları saç örgüsü gibi yapılmış birbirleriyle keşişen iki şeritten oluşmaktadır.

DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak görüldüğü üzere bu eserler kullanılan malzeme (hamur ve sır) renk ve kalınlık açısından hemen hemen birbirinin aynıdır .Kullanılan hamurun, sırrın yanı sıra, biçimlerde de (gövde, ağız, boyun ve kulp) birbirleriyle benzer özellikler gösterirler, Hamurları bir porselen inceliğine yakınbiçimleri çok zarif olan bu eserler günlük kullanım kaplarından çok birer süs eşyası özelliği taşımaktadırlar. Günümüze kadar gelebilmeleri bir müze koleksiyonununda yer alma niteliğine sahip olabilmeleri,az sayıda olmaları, bu eserlere daha da önem kazandırmaktadır.

7

Resim 5-6-7; Sürahiler

Resim 8; Fincan

8